

УДК 811.161.2'373:004

Бойчук М. В., Бойчук В. М.

ОКАЗІОНАЛЬНА НОМІНАЦІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МОВНОЇ ГРИ В ЗАГОЛОВКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

У статті репрезентовано факти реалізації мовної гри як прийому виформування okazіональної номінації у заголовках періодичних інтернет-видань.

Ключові слова: мовна гра, заголовок, okazіональна одиниця, експресивність, інтернет-видання.

Конституювання процесу мовного розвитку відбувається у взаємодії чинників двох типів – інтралінгвального й екстралінгвального.

Серед внутрішньомовних (інтралінгвальних) чинників формування нових слів дослідники виділяють процес посилення заряду виразності, підвищення рівня естетизації лексем. У ході цього процесу відбувається досягнення ілокутивної мети, реалізація ситуативно-образної інтенції мовця. Автор висловлення створює нове, незвичне поняття, бачить його і хоче, щоб його побачили інші, або, щоб досягти стилістичної мети, дає яскравішу, виразнішу, експресивнішу назву уже наявному поняттю. Для цього він використовує відповідний мовний матеріал і закономірності організації мови, її системність.

Okazіоналізми виступають зручним засобом якомога точної передачі ситуативно спродукованого поняття, відображення всіх його релевантних характеристик, актуалізованих адресантом відповідного до його зображально-комунікативних інтенцій. Виникнення і функціонування okazіональних одиниць ґрунтується на мовній грі, у якій знаходить свій вияв творче мислення і відповідне мовне чуття адресанта тексту.

Мовній грі як складному феномену мовної картини світу приділено увагу в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Російська лінгвістична наука демонструє вивчення цього явища в працях В. В. Виноградова, О. А. Земської, О. П. Ходакової, О. В. Падучевої, Б. Ю. Нормана, Т. В. Булігіної та ін. Системний розгляд мовної гри здійснено в концепціях С. Ж. Нухова і В. З. Санникова.

Філософсько-культурний аспект ігрового феномена вивчає український дослідник Я. М. Білик; як проблему соціальної філософії аналізує гру М. Бойченко; питання маніпулятивної гри у рекламних текстах розглядає В. В. Зірка; художню гру на матеріалі творчості Ю. Андруховича досліджує С. М. Лизлова; комплексне опрацювання явища гри слів в українській мові пропонує О. Т. Тимчук.

На нашу думку, доцільним видається дослідження щодо вивчення мовної гри в заголовках періодичних інтернет-видань. Цим визначається й **актуальність** пропонованої статті.

Мета дослідження – розглянути факти вияву мовної гри з участю okazіоналізмів у заголовках періодичних інтернет-видань, таких як «Українська правда», «Львівська пошта», «Високий замок», «Велика епоха», «Ехо», «Спротив», «Чемпіон» тощо.

Об'єктом дослідження виступає поняття *«мовна гра»* як *репрезентант okazіональності* у заголовках періодичних інтернет-видань.

У різних дослідницьких традиціях із семантики і прагматики мовних одиниць мовну гру розглядають як «балансування на гранях норми», «гострослів'я», «незвичність використання мовних засобів» [8, с. 9-10; 9, с. 37].

Як слушно зауважує О. А. Земська, okazіональні слова є найтипівішим засобом мовної гри, оскільки на відміну від потенційних слів, які народжуються без певної настанови на творчість, тобто як нейтральні «заповнювачі» порожніх клітин у системі словотвору, okazіональні слова продукуються з порушенням законів словотворення, як правило, умисно і з настановою на творчість, на форму мовлення [2, с. 184].

Метою мовної гри є здійснення впливу на адресата в емоційному чи інтелектуальному плані (або одночасно в обох). Механізм мовної гри – оригінальне варіювання мовних одиниць, що відбувається на рівні їхнього плану змісту і плану вираження. Адресант і адресат okazіоналізму стають учасниками мовної гри, яка являє собою універсальний елемент лінгвокультури і визначається як сукупність спеціально дібраних мовленнєвих і мовних засобів, використовуваних мовцем для створення ефекту [1, с. 7-8].

Мовна гра ґрунтується на творчому підході до виформування okazіональної номінації. Сприйняття такого нового словесного утворення вимагає відповідних умов, найголовнішою з яких виступає належність учасників акту створення okazіоналізму до того самого лінгвокультурного простору. Виникнення сприятливих умов для вільного самовираження у слові детермінує пошук оновлення засобів виразності, одним із виявів якого є гра словом і зі словом (пор. мовотворчість Михайля Семенка та інших поетів 20–30-х рр. ХХ ст.). Новотвори-okazіоналізми, що закономірно постають у результаті такої мовної гри, залишаються свідками гнучкості, піддатливості і невичерпності українського слова [7, с. 24]. Виникнення okazіоналізмів, таким чином, визначене потужними екстралінгвальними факторами (позамовна соціальна детермінованість), з одного боку, а також номінативно-комунікативними потребами, що мають інтралінгвальний характер, з іншого.

Високий ступінь експресивності в заголовках інтернет-видань несуть okazіоналізми, що виникли у результаті мовної гри. Мовну гру дослідники визначають як «навмисне відхилення від мовних норм для створення певного естетичного (здебільшого комічного) ефекту». Навмисність і відрізняє

прийоми мовної гри від несвідомих порушень, девіацій, тому що вони «мають своїм результатом розширення, збагачення або навіть народження нових смислів» [4, с. 215].

Під час використання мовного знака враховується факт його асоціативної інтерпретації адресатами створюваного тексту. Ця операція може мати як стереотипний, так і нестереотипний характер. У першому випадку асоціативна інтерпретація залишається в межах парадигматичних системних параметрів. У другому ж – актуалізація значення відбувається з урахуванням нестереотипності суб'єктивних асоціацій. У результаті варіюються параметри фрейму асоціативного сприйняття знака.

Проте, як вважає І. Сніховська, «творчі можливості мовця в інтерпретації значення знака як передумова мовної гри знаходять свій прояв лише у випадку свідомого відходу від стереотипної інтерпретації. За відсутності такої спрямованості на руйнування стереотипу, нестандартний характер актуалізації значення може пояснюватися і недостатнім рівнем лінгвістичної компетенції мовця, і ситуативними факторами, хоча не можна виключати і фактор креативності, зумовлений індивідуальними здібностями особистості до мовотворчості, що проявлюються автоматично, спонтанно в її мовленнєвій практиці, наприклад, нестандартність, парадоксальність слововживання може бути невід'ємною рисою особистості з асоціативним типом мислення» [10].

Оказіоналізми часто виникають у результаті мовної гри, тобто установки на творчість. У плані прагматики такі одиниці створюють певні перешкоди на шляху розуміння, проте у плані «охудожнення» тексту вони надзвичайно загострюють в ілюкативному аспекті, уточнюють зміст. Усього цього для адекватної передачі авторських інтенцій можна досягти саме із застосуванням прийомів мовної гри, яка в науковому плані виступає «оказіональним розширенням семантики і структурних можливостей мовних знаків» [5, с. 15].

Автори таких одиниць вдаються до різноманітних прийомів, щоб увиразнити відповідні заголовкові компоненти. Це може бути обігрування багатозначності зовнішньої форми оказіоналізму – компонента заголовка: **президентська Дубина** – «віце-прем'єр Олег Дубина» (Українська правда (далі – УП), 26.01.01). Позначені значною експресивністю заголовкові аналітичні номінації, складниками яких виступають деривати, твірні бази яких функціонують у подальшому тексті статті: *В Україні буде і «піддиванна» партія. Екс-майор держохорони, автор «плівка з-під дивана президента Кучми» Микола Мельниченко хоче створити власну партію і піти з нею на парламентські вибори. Співзасновником буде полковник Петро Недзельський* (Високий замок, 19.04.2011), **раритетний скандал**– «скандал довкола зникнення з фондів Національного музею раритетних рукописів і стародруків» (Львівська пошта (далі – ЛП), 24.08.10), **«гнівні» протестувальники** – «учасники протестної акції «День гніву» (УП,

15.05.11), *трубні переговори* – «переговори щодо постачання українських труб до Росії» (УП, 12.04.01).

Експресія заголовка може досягатися шляхом розривання структурно-семантичної єдності аналітичної номеми (далі – АН), для чого використовується парцеляція: граматично і семантично залежний компонент опиняється у позиції, на яку припадає основне навантаження (тобто у фінальній позиції): *Кучма обіцяє півроку стриптизу. Електорального*(УП, 30.10.01). На конструюванні деяких оказіоналізмів-АН позначається усе глибше проникнення в сучасне життя культури комп'ютерних комунікацій: *Здичавіння.УА. Дикуни при владі – це страшно. Але ще гірше, коли дикуни виступають під гордим ім'ям «громадянського суспільства»* (УП, 11.03.11).

Для реалізації експресивних інтенцій авторів матеріалів для інтернет-видань широко використовуються графемні (графічні) оказіоналізми. Суть цього явища полягає в експресивному зближенні форми двох лексем. Для одних випадків характерна поява нових незувальних слів. В інших – зберігається графемний склад, однак потрібний фрагмент зазнає певного виділення. Одиниці, що репрезентують перший тип, виникають за аналогією в основному до відомих лексем з яскравою експресивністю, що широко побутують у мовній картині світу реципієнтів: «*Біг-морди*» *Чернівецький залишить киянам лише свої...* (УП, 17.09.07), *бігморди*(УП, 02.08.07; 09.08.07; 01.12.09), *Суффлер* для «*професора*»(УП, 06.08.07), *Ющенко подарував журналістам по два прапори (Новий креатифф Секретаріату)* (УП, 20.08.07), *лібераст*(УП, 12.05.11), *федераст*(УП, 01.08.07),*довбодзьоби* (УП, 01.02.11), *Tabularussa* (УП, 13.09.04), *холодомор* (УП, 21.12.09), *Кучмастар* (УП, 10.07.02), *путінбачення*(Велика епоха, 21.08.09), *політикантрон*(УП, 28.04.09), *потебень*(УП, 17.02.01),*багатоВікторність* (УП, 24.06.04), *AtmAsfera*(Ехо, 16.05.11).

До мовної гри залучаються також інновації-аббревіатури: *Б'ЮТі*(УП, 14.01.02), *ПорЄЦ*(УП, 25.04.08), *КрілЄЦ* (УП, 24.05.08), *КрільЄЦ* (УП, 09.06.08), *стабілізЄЦ*(УП, 09.06.08), *За Єду*(УП, 29.10.01), «*ЗаЄду*» (УП, 26.09.05),*ПРІБЮТ*(УП, 30.11.09).

Обігрування графічної форми властиві публіцистичним і рекламним текстам, оскільки такий прийом дає змогу візуально виокремлювати потрібні для створення експресивного ефекту частини тексту або слова. У результаті відбувається поєднання експліцитної та імпліцитної інформації [4, с. 216]. Такі факти увиразнюють заголовки, притягують читача своєю оригінальністю, свіжістю, вносять інтертекстуальність, забезпечують багатозаровість і багатоплановість текстового конструкту. Винесення за межі узусу таких одиниць може відбуватися по-різному. Найпоширеніший прийом – використання великих літер: *КРУки над міськрадою* (ЛП, 20.07.10),*Юрій ЗМІрнов* (УП, 06.11.01),*День ПРмоги* (УП, 16.05.11),*ПАТологічна обмеженість* (УП, 26.11.08),*ПіднеВІЛЬНЕ ТБ* (УП, 06.11.07), *КРИМінальний наступ* (УП, 07.12.11), *Провокацію проти сина Ганни Герман організували політтехноЛОХи з БЮТу* (Спротив, 21.01.11).

Такий прийом характерний і для іншомовних інтернет-дискурсів. Н. Лукашенко, досліджуючи комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти іспаномовного інтернет-дискурсу, дійшла висновку, що у виділенні стилістично релевантних компонентів у структурі відповідних одиниць за допомогою великої літери виявляється тенденція до посилення експресивності й збільшення емоційної насиченості, що сигналізує про емпатичне підсилення, гучність голосу автора повідомлення [6, с. 14]. Щодо згаданого прийому С. Ільєсова констатує: «Слідом за рекламними в газетних текстах найбільшого поширення набуло ненормативне використання великої літери. Цілком природно, що велика буква в новій для неї функції – залучення уваги – найбільш активно використовується в заголовках, тому що основна функція заголовка – залучення уваги» [3].

Менш поширені випадки застосування дефісів (*контр-революшен-ко* (УП, 23.09.05) чи лапок (з варваризацією): *По«Roshen»ко* (УП, 08.12.06). Для мовної гри аналізованого типу характерна певна гібридизація, коли у структуру новоутворюваного (оказіонального) слова – заголовкового складника – вносяться нові (алюзійні) компоненти за допомогою пунктуаційних засобів (дужок): *ківалов(о)* (УП, 19.02.04), *Джу(нг)лія* (УП, 16.09.05), *(анти)монополіст* (УП, 18.06.01), *(у)мовна політика* (ЛП, 16.11.10). На цьому прийомі позначилася традиція маркувати за допомогою дужок вставлені конструкції, що, як відомо, «передають додаткову, фонову до основного повідомлення інформацію. Але у цьому разі ми маємо не додатковий семантичний шар, а паралельний: обидва отримані варіанти є рівнозначними, це фактично спроба врівноважити текст і підтекст, експлікувати приховані смисли як паралельні основним» [4, с. 216].

Виявлено випадки, коли алюзійність (інтертекстуальність) виявів мовної гри з участю оказіоналізмів демонструє багаторівневість (багатовекторність): *MESSIon Impossible* – «негативна характеристика гри футбольної збірної Аргентини» (Чемпіон (CCU), 08.07.11).

Семіотична специфіка таких оказіоналізмів спрямована на зорове сприйняття: оказіоналізація відбувається у царині зовнішньої форми, що приводить до створення семантичної багатоплановості. В основному легко розкодовувана, така багатоплановість гарантує тексту оригінальність, забезпечує несподівані, але часто вмотивовані образні зближення, що ґрунтуються на багатоплановості повідомлюваного й апелюють до загальноінформаційної компетенції адресата. Обов'язковими складниками семантизації цих оказіоналізмів виступають візуальне сприйняття й контекстуальне оточення [11].

Водночас варто пам'ятати, що для процесів актуалізації значення, спрямованих на мовну гру, особливе місце займає розрахунок на лінгвістичну компетенцію комунікантів. Активізація фрейму асоціативного сприйняття відповідного знака адресантом базується на очікуванні, що запропонована мовна гра (асоціативний код) буде розкодований адресатом

повідомлення «на основі зворотного асоціативного переосмислення мовної одиниці. При цьому механізм сприйняття визначає розуміння між учасниками комунікації за умови достатності для цього лінгвістичної компетенції реципієнта» [10].

Таким чином, в основі виникнення і вживання оказіоналізмів лежить мовна гра як мовно-стилістичний засіб вираження заголовкового конструкту. Творення яскравих і виразних образних одиниць відбувається шляхом використання явища парцеляції, графемних оказіоналізмів, аббревіатур, великих літер, алюзійних компонентів. Факт вживання у структурі заголовка таких номінацій полягає в актуалізації інтертекстуальності, яка робить заголовки яскравим, неповторним, незвичним, образним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бічай Ю. В. «Модні» слова в сучасній російській мові (на матеріалі тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Ю. В. Бічай. – Дніпропетровськ, 2003. – 21 с.
2. Земская Е. А. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев. – М. Наука, 1981. – 278 с.
3. Ільясова С. Мовна гра в газетному тексті / С. Ільясова. –Режим доступу:http://ua-referat.com/Мовна_гра_в_газетному_тексті.
4. Кондратенко Н. Мовна гра та гра з мовою / Н. Кондратенко // *UcrainicaII. Současna ucrajinistika.Problemy jazyka, literatury a kultury. 1. čast. Sbornik članků.3. Olomoucké sympozium ucrajinistů 24.–26.Srpna 2006. – Olomouc 2006. – С. 215-218.*
5. Косович О. В. Оказіональне словотворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / О. В. Косович. – К., 2008. – 20 с.
6. Лукашенко Н. Г. Іспаномовний інтернет-дискурс: комунікативно-прагматичний та лінгвостилістичний аспекти (на матеріалі форумів з проблематики родинних стосунків): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Н.Г. Лукашенко. – К., 2006. – 19 с.
7. Муромцева О. Тенденції розвитку словникового складу української літературної мови (кінець 80-х–90-і рр.) / О. Муромцева // *Мовознавство: Доп. та повідомл. ІV Міжнар. конгр. україністів / Відп. ред. В. Німчук. – К.: Пульсари, 2002. – С. 22-25.*
8. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка / Б.Ю. Норман. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 344 с.
9. Санников В.З. Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
10. Сніховська І.Е. Лінгвістична компетенція як фактор мовної гри / І. Е. Сніховська. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/8309/97/>
11. Страмной А.В. Газетный текст как источник неологизмов (на материале русской и французской прессы) : автореф. дисс. на соискан. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.05 «Романские языки» / А. В. Страмной. – Волгоград, 2007. – Режим доступу: <http://lib.volsu.ru/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-01000-00---02007--00-1--0-10-0---0---0prompt-10---4-----0-0l--11-ru-50---20-about---00-3-1-00-0011-1-OutfZz-8-0&cl=CL2.47&d=HASH01c7e2ef29863f81e5d6c8a3&x=1>

В статье представлены факты реализации языковой игры как приема формирования окказиональной номинации в заглавиях периодических интернет-изданий.

Ключевые слова: языковая игра, заглавие, окказиональная единица, экспрессивность, интернет-издание.

The article deals with the facts of realization of the play on words as a method of formation of the occasional nomination in the Internet edition headlines.

Key words: play on words, headline, occasional unit, expressiveness, Internet edition.

УДК 811.161.2'367'[37+'38+'42]

Виноградова Ю.Б.

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБСТАВИННИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті на теоретичних засадах функціонального та стилістичного синтаксису цілісно досліджено обставинні детермінанти в офіційно-діловому дискурсі, з'ясовано особливості їхньої семантичної та граматичної структури, визначено стилістичну перспективу та комунікативне призначення цих синтаксичних одиниць.

Ключові слова: детермінант, обставинний детермінант, семантичні групи обставинних детермінантів, синкретичний (полісинкретичний) обставинний детермінант, детермінація, офіційно-діловий дискурс, офіційно-діловий текст, офіційно-діловий стиль.

Загальний розвиток мовознавства сприяє змінам у сучасному діловодстві. Саме тому нині однією з важливих лінгвістичних проблем є дослідження синтаксису офіційно-ділового стилю, зокрема параметрів, семантики та функціонування обставинних детермінантів у структурі висловлень офіційно-ділового дискурсу.

Ретельний добір мовних засобів у створенні офіційних і ділових документів передбачає визначення таких типових синтаксичних конструкцій, які найповніше розкривають комунікативне призначення тексту офіційно-ділового дискурсу. Саме в різних за призначенням текстах офіційно-ділового дискурсу реалізується весь потенціал обставинних детермінантів, що й спонукає дослідників до вивчення таких синтаксичних конструкцій, які виконують найважливішу семантичну функцію в розкритті змісту офіційно-ділових документів. Такими є обставинні детермінанти, дослідженню яких у лінгвістичній науці загалом та в сучасній українській мові зокрема присвячено низку робіт.